
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XIX (2022), №3
Systemy dokumentowania, red. Artur Górak
s. 101-113
doi: 10.36121/hciechanowski.19.2022.3.101

Hadrian Ciechanowski
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
ORCID 0000-0002-4913-3600

Obieg informacji pomiędzy rejestrami publicznymi na przykładzie rejestrów prowadzonych w Królestwie Prus*

Streszczenie: W artykule przedstawiony został obieg informacji pomiędzy rejestrami publicznymi prowadzonymi w Królestwie Pruskim. Zagadnienie to omówione zostało na dwóch płaszczyznach: obiegu informacji pomiędzy urzędami prowadzącymi lokalne odłamy tego samego rejestru np. USC oraz obiegu informacji pomiędzy różnymi rejestrami np. księgami gruntowymi i katastrum. Problem przedstawiony został poprzez analizę czynności i wymogów prawnych związanych z prowadzeniem rejestrów publicznych. Przeprowadzona analiza pozwala także na udowodnienie tezy, że rejestry prowadzone na przełomie XIX i XX w., mimo ograniczeń technicznych, stanowiły system.

Słowa kluczowe: rejestry publiczne, administracja, Prusy, obieg informacji

Circulation of information between public registers on the example of registers kept in the Kingdom of Prussia

Annotation: This article presents the flow of information between public registers kept in the Kingdom of Prussia. The issue is discussed on two levels: the flow of information between offices keeping local branches of the same register, e.g. Registry Offices, and the flow of information between different registers, e.g. land registers and cadastre. The problem was presented through an analysis of the activities and legal requirements associated with the keeping of public registers. The analysis also makes it possible to prove the thesis that the registers kept at the turn of the 20th century, despite technical limitations, constituted a system.

Keywords: public registers, administration, Prussia, information flow

* Sfinansowano ze środków Narodowego Centrum Nauki, grant nr 2019/32/C/HS3/00121.

Rozwój stosunków prawnych oraz coraz ściślejse obejmowanie zainteresowaniem przez organizację państwową różnych dziedzin życia spowodowało konieczność rejestrowania przez aparat państwowy określonych faktów. W tym celu już od starożytności¹ powstawać zaczęły narzędzia, które w XIX w. doprowadziły do wykształcenia się nowoczesnych rejestrów publicznych². Państwem, które położyło podwaliny pod wiele stosowanych obecnie rozwiązań, także w Polsce, są niewątpliwie Prusy³, w których rozwój tej gałęzi administracji i sądownictwa nastąpił szczególnie na przełomie XIX i XX w.

Definiując rejestry publiczne, Tomasz Stawecki wskazuje, że są to zbiory informacji o osobach, rzeczach lub prawach, które spełniają następujące warunki:

- a. są utworzone zgodnie z przepisami obowiązującego prawa,
- b. są prowadzone przez organ rejestrowy o charakterze publicznym,
- c. przyjęcie, utrwalenie, a następnie ujawnienie określonych informacji w rejestrze następuje, co do zasady, w wyniku podjęcia przez organ rejestrowy decyzji,
- d. prowadzenie rejestru i ujawnienie w nim określonych informacji rodzi skutki prawne,
- e. są jawne⁴.

Podobne cechy ksiąg publicznych wskazała także Małgorzata Wrzołek-Romańczuk, według której ich głównymi cechami są:

1. prowadzenie ksiąg przez czynnik publiczny (państwowe biuro notarialne, sąd rejonowy, organ administracji państwowej),
2. jawność formalna polegająca na tym, że księga publiczna jest dostępna dla każdego,
3. z wpisami do ksiąg publicznych związane są określone przez prawo skutki prawne (cecha ta nie przysługuje rejestrům czysto ewidencyjnym)⁵.

Rejestry publiczne służą zatem przede wszystkim dostarczaniu rzetelnej, najbardziej wiarygodnej informacji. Podmiot dysponujący taką wiedzą jest w stanie podejmować właściwe decyzje, a także może ocenić ryzyko zawarcia określonej umowy, nabycia rzeczy lub prawa⁶.

W przypadku państwa Pruskiego wskazać można następujące rejestry, które zgodne ze wskazanymi cechami, uznać można za rejestry publiczne:

- A. Rejestry prowadzone przez organy administracji:
 1. rejestry stanu cywilnego: urodzeń, małżeństw i zgonów (*Geburtsregister, Heiratsregister, Sterberegister*)
 2. kataster podatku gruntowego i budynkowego (*Grund- und Gebäudesteuerkataster*),
 3. rejestr wzorów użytkowych (*die Rolle für Gebrauchsmuster*),
 4. rejestr patentów (*Patentregister*),

¹ Zob. np. D. Felcenloben, *Kataster nieruchomości rejestrem publicznym*, Katowice 2009; M. Deneka, *Księgi wieczyste. Zasady materialnoprawne*, Warszawa 2010; B. Błażejczak, *Powstanie hipoteki i jej przedmiot*, Poznań 1968; J. Andrzejewski, A. Krygier, W. Sztukiewicz, *Kataster gruntowy w Wielkopolsce – historia i teraźniejszość*, „Przegląd Geodezyjny” nr 11, 1995.

² Z. Zabiński, *Rejestr handlowy*, Kraków 1946, s. 13-14; T. Stawecki, *Rejestry publiczne. Funkcje instytucji*, Warszawa 2005, s. 187.

³ Ze wzorów niemieckich w zakresie prawa cywilnego czerpały systemy prawne państw znajdujących się na różnych kontynentach, takich jak np. Grecja, Włochy, Brazylia, Meksyk, Peru, Tajlandia, Chiny czy Japonia. Zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2003, s. 245.

⁴ T. Stawecki, dz. cyt., s. 28-30.

⁵ M. Wrzołek-Romańczuk, *Rejestr spółdzielni. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe*, Warszawa 1986, s. 17.

⁶ T. Stawecki, dz. cyt., s. 248.

5. rejestr znaków towarowych (*Zeichenrolle*)
- B. Rejestry prowadzone przez sądy:
 1. księgi gruntowe (*Grundbuch*),
 2. rejestr handlowy (*Handelsregister*),
 3. rejestr spółdzielni (*Genossenschaftsregister*),
 4. rejestr spółdzielni wodnych (*Register für Wassergenossenschaften*),
 5. rejestr stowarzyszeń (*Vereinsregister*),
 6. rejestry statków morskich i rzecznych (*Seeschiffsregister, Binnenschiffsregister*),
 7. rejestr wzorów (*Musterregister*),
 8. rejestr małżeńskich praw majątkowych (*Güterrechtsregister*),
 9. rejestr giełdowy (*Börsenregister*).

Z celem jakiemu służą rejestry publiczne wiążą się ich funkcje, którym warto przyjrzeć się bliżej dla lepszego wypuklenia znaczenia obiegu informacji pomiędzy rejestrami. Pierwszą z funkcji jest funkcja ewidencyjna (także rejestracyjno-ewidencyjna lub rejestracyjno-dokumentacyjna). Jednym z podstawowych celów stojących przed organem rejestrowym jest gromadzenie i utrwalenie określonych informacji, poprzez dokonanie odpowiednich wpisów w księgach rejestrowych oraz przez przechowywanie dokumentów. Przyjmuje się bowiem, że podstawowym celem rejestru jest utrzymywanie kompletnego i niezawodnie uporządkowanego zbioru informacji określonego rodzaju. W stosunku do niektórych rejestrów przyjmuje się zasadę zupełności (to znaczy, że wszelkie dane podlegające rejestracji, muszą być utrwalone i konsekwentnie ujawnione, a skutki prawne wywołują tylko te dane, które zostały zarejestrowane i ujawnione. Są jednak również rejestry, które nie zakładają kompletności zbioru informacji. Funkcja ewidencyjna może również polegać na nadawaniu przez rejestr numerów lub symboli identyfikacyjnych, wykorzystywanych następnie w innych dziedzinach życia, w tym także w innych rejestrach. Przykładem są m.in. numery identyfikacyjne powszechnie nadawane w Polsce: PESEL, REGON i NIP.

Kolejna funkcja to funkcja informacyjna (ujawniająca), która realizuje się w tym, że dzięki rejestrowi można uzyskać informacje o osobach, ich prawach lub o rzeczach, można ustalić, jaki jest stan prawny, a w pewnym stopniu także stan faktyczny w określonej dziedzinie.

Funkcja ostrzegawcza rejestru polega natomiast na tym, że rolą niektórych rejestrów jest ostrzeganie osób trzecich przed konsekwencjami pewnych zaistniałych faktów. Przykładem może być powstanie zadłużenia, którego wierzyciel ma szczególne prawa w przypadku egzekucji lub upadłości. W przypadku funkcji ostrzegawczej, nie jest istotne czy rejestr prowadzony jest z najwyższą możliwą starannością i dokładnością. Ważna jest natomiast aktualność wpisów oraz szybkość, z jaką organ rejestrowy ujawnia informacje o zmieniającej się rzeczywistości. W przypadku funkcji ostrzegawczej szczególną rolę pełnią również tzw. wzmianki, które sygnalizują pewien istotny fakt prawny, np. wpłynięcie wniosku o wpis. Rolą wzmianki jest zatem skłonienie do ostrożności w dokonywaniu czynności i ewentualnego dalszego sprawdzania okoliczności istotnych dla danej sprawy.

Rejestry publiczne pełnią także funkcję ochronną. Dane zarejestrowane i publicznie ujawnione, przy jednoczesnej pewności, że zostały one sprawdzone przez organ rejestrowy, pozwalają konkretnym ich użytkownikom mieć przeświadczenie, że powołując się na zawarte w nich informacje, powołują się na nie jako na prawdziwe lub wywołujące skutki prawne. Dzięki temu chronione są wartości społeczne uznawane za istotne i wy-

magające interwencji państwa. Przykładowo ujawnianie danych o przedsiębiorcach lub o stanie prawnym nieruchomości służy bezpieczeństwu obrotu, jako wartości nadrzędnej, poprzez ochronę osób działających w dobrej wierze i zaufaniu do rejestru.

Jedną z istotniejszych funkcji rejestrów publicznych jest funkcja kontrolna. W przypadku rejestrów podmiotowych pozwala ona organowi rejestrowemu na sprawdzenie, czy dany podmiot (np. osoba prawna lub spółka osobowa) został utworzony zgodnie z prawem lub czy podjął lub prowadzi w sposób właściwy działalność określonego rodzaju. W przypadku rejestrów przedmiotowych kontrola organu rejestrowego polega natomiast na sprawdzeniu czy dokonanie danej czynności prawnej jest legalne i czy dokonana jest ona faktycznie, to znaczy czy spełnione są wszystkie niezbędne wymagania do jej dokonania. Konsekwencją funkcji kontrolnej jest uprawnienie organów rejestrowych do dyscyplinowania określonych osób lub zespołów osób do wykonania obowiązków nałożonych na nie przez prawo. Z funkcją kontrolną łączy się niekiedy funkcja dyscyplinarno-opiekuńcza organu rejestrowego. Realizuje się ona m.in. w tym, że sąd prowadzący rejestr handlowy wydaje w określonych sytuacjach zgodę na zbycie udziału, może wyznaczyć podmiot uprawniony do badania sprawozdań finansowych w celu zbadania rachunkowości oraz działalności spółki, a także wyznaczyć jego uposażenie.

Funkcja prawotwórcza rejestru polega natomiast na tym, że wpisanie do rejestru pewnego podmiotu lub przedmiotu jest warunkiem skuteczności określonych faktów prawnych. Dokonanie wpisu powoduje np. powstanie osoby prawnej. Podobnie w przypadku wpisu hipoteki umownej lub zastawu rejestrowego wpis ma charakter konstytutywny. Oznacza to, że dopóki nie zostanie dokonany wpis, wierzycielowi nie przysługuje hipoteka ani zamiar rejestrowy, nawet jeżeli zawarte zostały stosowne umowy, oświadczenia i wnioski złożone, a zamiar stron był jednoznaczny.

Kolejna funkcja rejestrów publicznych - funkcja selekcyjna, stanowi wynik realizowania przez rejestry publiczne funkcji ewidencyjnej i prawotwórczej. Funkcja ta wiąże się z tym, że podjęcie jakiegś działalności może być związane z koniecznością uzyskania wpisu do rejestru publicznego. Przykładem może być konieczność uzyskania wpisu do rejestru w celu podjęcia działalności handlowej czy w ogóle gospodarczej. Funkcja selekcyjna polega zatem na tym, że za pomocą rejestru dokonuje się swego rodzaju oddzielenie beneficjentów pewnych praw lub przywilejów od tych, którym ich nie przyznano. Funkcja selekcyjna jest także ściśle związana z funkcją kontrolną rejestru. Chodzi bowiem o to, aby ograniczyć kontrolę administracyjną nad czynnościami osób, wyłącznie do kontroli legalności podejmowanych działań. Rejestr ma zatem za zadanie wyeliminować uznaniowość lub kontrole oparte na innych kryteriach niż ściśle prawne. Znaczący to, że jeżeli prowadzona jest rejestracja pewnych podmiotów to każdy kto spełnia określone warunki formalne, powinien być wpisany do tego rejestru i może podjąć określoną działalność.

Funkcja fiskalna wiąże się natomiast z tym, że osoby zainteresowane zazwyczaj gotowe są zapłacić dodatkowy podatek lub opłatę za uzyskanie wpisu do rejestru. Należy, jednak pamiętać, że dokonywanie wpisów w wielu rejestrach, w tym szczególnie administracyjnych, nie pociąga za sobą dodatkowych opłat, ponieważ czynności rejestrowe stanowią część bieżących zadań administracji i nie ma powodu, aby budżet czerpał z nich dodatkowe dochody⁷.

⁷ Tamże, s. 34-47.

Niniejszy artykuł nie jest w prawdzie poświęcony szczegółowemu omawianiu wymienionych powyżej funkcji, niemniej zauważyć należy, że niektóre rejestry publiczne pełnią zbliżone do siebie funkcje, względnie właściwe wypełnianie przez nie funkcji wymaga właściwego prowadzenia innych rejestrów. Jako przykład wskazać można m.in. rejestr patentowy, rejestr wzorów użytkowych oraz rejestr wzorów prowadzonych przez sądy. Innym przykładem są ściśle ze sobą powiązane księgi gruntowe oraz kataster. Zauważyć należy jednocześnie, że powiązane ze sobą rejestry prowadzone były często przez różne organy.

Te wzajemne powiązania pomiędzy rejestrami pozwalają widzieć w nich system, który zdefiniować można jako „celowo określony zbiór elementów i zbiór sprzężeń między nimi, które wspólnie określają właściwości całości⁸”. Nie tylko zatem współczesne, technologicznie powiązane rejestry publiczne, ale już rejestry XIX-XX w. wykazywały wzajemne zależności i się uzupełniały.

Jednym z elementów, prawdopodobnie najważniejszym, które wpływają na powstawanie sprzężeń pomiędzy rejestrami jest obieg informacji pomiędzy nimi. Obieg ten miał i ma zasadnicze znaczenie dla sprawnego i właściwego wypełniania przez rejestry przywołanych funkcji. Obieg informacji pomiędzy nimi ma jednak nie tylko znaczenie tu i teraz. Dzięki wiedzy na ten temat możliwe jest także sprawniejsze wyszukiwanie informacji o czasach minionych. Choć w wielu przypadkach nie będą to źródła podstawowe, warto jednak zdawać sobie sprawę, gdzie szukać można materiałów uzupełniających przy badaniu historii m.in. rodzinnej czy gospodarczej.

Omówienie problemu obiegu informacji pomiędzy rejestrami publicznymi, możliwe jest wyłącznie poprzez przedstawienie na wybranych przykładach czynności związanych z prowadzeniem rejestrów publicznych. Taka metoda wykładu wdaje się jedyną możliwą w sytuacji kiedy obieg ten przekraczał i przekracza nie tylko granice jednej kancelarii ale odbywa się pomiędzy instytucjami zajmującymi zasadniczo różne miejsce w strukturze państwowej – organami administracji oraz sądami. Nie będzie to oczywiście pełne przedstawienie wszystkich czynności prawnych oraz proceduralnych ale wyłącznie tych, które w wystarczającym stopniu oświetlają przepływ informacji pomiędzy rejestrami.

Obieg informacji rozpatrywać można na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich to płaszczyzna wewnętrzna polegająca na przepływie informacji pomiędzy poszczególnymi częściami tego samego rejestru. Takie powiązania wskazać dają się pomiędzy rejestrami stanu cywilnego lub księgami gruntowymi. „Wewnątrz” USC przepływ informacji następował w największym stopniu w przypadku rejestrów urodzeń oraz rejestrów małżeństw. Warunkiem zawarcia małżeństwa było dostarczenie wskazanych prawem dokumentów, do których należały protokoły zapowiedzi oraz odpisy aktów urodzenia przyszyłych małżonków. Przekazywane do USC dokumenty składały się na akta zbiorowe, które stanowiły zbiory dokumentów dostarczanych do rejestrów jako podstawa dokonywania w nich wpisów⁹.

⁸ B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*. Toruń, 1985, s. 76.

⁹ Bekanntmachung vom 25. März, betreffend Vorschriften zur Ausführung des Gesetzes über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, rok 1899, par. 22.

Innym przykładem wewnętrznego obiegu informacji są księgi gruntowe. W sytuacji gdy, zgodnie z obowiązującymi przepisami następowało przeniesienie prowadzenia księgi gruntowej dla danej nieruchomości do innego sądu, obowiązkowo przesyłano do niego akta księgi gruntowej dotyczące przenoszonej nieruchomości¹⁰. Sytuacja taka mogła nastąpić np. w przypadku zmiany granic okręgu lub ewentualnego łączenia nieruchomości należących do jednej osoby w jednej księdze gruntowej.

Podobnie w przypadku rejestrów statków, gdy przeniesienie portu lub miejsca rejestracji następowało poza okręg rejestrowy, akta rejestrowe przesyłano do sądu, w którego okręgu statek miał być na nowo zarejestrowany. Wyjątek od tej zasady stanowiło wyłącznie świadectwo okrętowe lub list okrętowy oraz uwierzytelnione odpisy treści rejestru, których nie przesyłano między sądami. Warto nadmienić, że jeżeli przeniesienie następowało na skutek zmiany właściciela statku, sąd dotychczas odpowiadający za prowadzenie rejestru przed przesłaniem akt zobowiązany był jeszcze do zarejestrowania tego faktu¹¹.

Przesyłanie informacji pomiędzy sądami konieczne było także w przypadku rejestru handlowego. Przy zakładaniu filii danego przedsiębiorstwa konieczne było dokonanie jej rejestracji w rejestrze handlowym właściwym dla miejsca jej założenia. Rejestracja ta musiała nastąpić niezależnie od rejestracji przedsiębiorstwa głównego. Niemniej w przypadku dokonywania zmian dotyczących wpisu centrali danego przedsiębiorstwa, konieczne było także ich wpisanie w rejestrze dotyczącym oddziału. Mogło to nastąpić jednak dopiero po dokonaniu rejestracji przez organ rejestrowy właściwy dla przedsiębiorstwa głównego. Warunkiem niezbędnym do dokonania wpisu było tym samym dostarczenie dowodu, że rejestracja ta nastąpiła. W przytoczonym przypadku konieczne było zatem przesyłanie informacji pomiędzy rejestrami handlowymi prowadzonymi przez poszczególne sądy¹².

Obieg informacji pomiędzy poszczególnymi oddziałami danego rejestru był niezbędny dla prawidłowego i wiarygodnego prowadzenia poszczególnych rejestrów. Bez przesyłania informacji pomiędzy gałęziami danego rejestru prowadzonymi przez różne sądy czy urzędy nie byłoby możliwe zrealizowanie stawianych im celów, jednocześnie doprowadziłyby to do bałaganu informacyjnego oraz tworzyło znaczne pole do nadużyć, np. umożliwiając zawarcie małżeństwa w kilku USC poprzez fałszowanie informacji na temat swojego pochodzenia. Problem ten był zresztą dostrzegany przez władze niemieckie, jak choćby w przypadku rejestru handlowego, gdzie niezbędne było dostarczenie dowodu na dokonanie rejestracji w rejestrze właściwym dla przedsiębiorstwa głównego przed dokonaniem wpisu w rejestrze właściwym dla oddziału.

Druga płaszczyzna, na której następował obieg informacji, występowała pomiędzy organami rejestrowymi, które prowadziły różne rejestry, które modelowo traktować można jako całość. Oczywiście nie wszystkie rejestry publiczne były ze sobą wzajemnie powiązane, jak również więzi te występowały z różną intensywnością.

¹⁰ Allgemeine Verfügung vom 20. November 1899 zur Ausführung der Grundbuchordnung, [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preussische Gesetzgebung und Rechtspflege*, 1899, nr 43, par. 18.

¹¹ Allgemeine Verfügung (des Justizministers) vom 11. Dezember 1899 über die Führung des Schiffsregisters, [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preussische Gesetzgebung und Rechtspflege*, 1899, nr 46, par. 11.

¹² Handelsgesetzbuch vom 10. Mai 1897. Erstes Buch. Handelsstand, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1897, nr 23, par. 13.

W przypadku rejestrów stanu cywilnego wymiana informacji następowała przede wszystkim z rejestrem małżeńskich praw majątkowych oraz księgami gruntowymi. W przypadku pierwszego ze wspomnianych rejestrów dokonanie wpisu możliwe było dopiero po zawarciu związku małżeńskiego, co powodowało konieczność dostarczenia organowi rejestrowemu dowodu jego zawarcia¹³. Natomiast w przypadku ksiąg gruntowych wielokrotnie odnaleźć można w aktach gruntowych wypisy z rejestrów stanu cywilnego. Dokumenty te trafiały do rejestru najczęściej w związku z postępowaniami spadkowymi. Stanowiły one dowody dziedziczenia własności przez poszczególne osoby i załączane były często do akt sądowych przesyłanych w związku z decyzjami podejmowanymi w trakcie rozpraw¹⁴.

Prowadzenie ksiąg gruntowych wymagało ponadto uzyskiwania informacji z rejestru małżeńskich praw majątkowych, rejestru spółdzielni oraz rejestru handlowego. W sytuacji, gdy małżonkowie chcieli zawrzeć w księdze gruntowej informację o rozdzieleniu majątkowej, zobowiązani byli do dostarczenia zaświadczenia o wpisie tego prawa do rejestru praw majątkowych, które stanowiło wyłączony dowód dla urzędu ksiąg gruntowych. Podobnie było w przypadku dopisywania nowych praw oraz ich wykreślenia z rejestru¹⁵.

Dostarczenie informacji z rejestrów handlowego i spółdzielni konieczne było natomiast przy rejestracji własności. Zgodnie z niemieckim prawem również osoby prawne mogły posiadać nieruchomości. W przypadku tych podmiotów w księgach gruntowych rejestrowano nazwę firmy oraz jej siedzibę. Istnienie firmy oraz jej siedzibę potwierdzały natomiast wymienione rejestry oraz wydawane z nich wyciągi i zaświadczenia¹⁶. Dostarczenie zaświadczenia wydanego przez sąd było zatem niezbędne do dokonania wpisu¹⁷. Jednocześnie w przypadku spółek niezbędne było dostarczenie sądowego zaświadczenia potwierdzającego, kto może reprezentować spółkę¹⁸.

Łączność pomiędzy rejestrami przebiegała także w przeciwnym kierunku. Zgodnie z przepisami obowiązującymi w Niemczech, założenie spółki następowało w drodze umowy pomiędzy udziałowcami, która mogła mieć charakter ustny. Forma pisemna, w postaci umowy sądowej lub notarialnej, wymagana była jedynie w przypadku

¹³ P. Siméon, *Handbuch zur Einführung in das Bürgerliche Gesetzbuch und seine Nebengesetze. Zweiter Band*. Berlin, 1904, s. 215.

¹⁴ R. Moszyński, L. Policha, A. Izdebska, *Księgi wieczyste*, Warszawa 1960, s. 126-127, zob. np. Archiwum Państwowe we Wrocławiu, 82/260/0 Sąd Obwodowy we Wrocławiu, sygn.: 2.2.54/7; 2.1.7/13; 2.2.42/3, 2.2.53/17, 2.2.58/4, 2.2.63/5, 2.2.77/23; Archiwum Państwowe w Olsztynie: 42/275/0 Sąd Obwodowy w Białej Piskiej, sygn.: 12/295, 35/1412, 53/1796; 42/ 292/0 Sąd Obwodowy w Ostródzie, sygn.: 6.25/8165, 6.49/8568, 6.59/8762, 6.101/12848; Archiwum Państwowe w Toruniu: 69/1332/0 Archiwum Ksiąg Wieczystych Sądu w Wąbrzeźnie, sygn.: 673, 1258, 1982, 1978, 1979; 69/1813/0 Księgi i akta gruntowe sądów w Toruniu, sygn.: 420, 3402, 3829; 69/1727/0 Księgi i akta gruntowe sądów w Nowym Mieście Lubawskim, sygn.: 100, 1891; 69/600/0 Archiwum Ksiąg Wieczystych Sądu w Brodnicy, sygn.: 820, 1316, 2035, 2038.

¹⁵ V. Pauwels, *Grundbuchordnung für das Deutsche Reich vom 24. März 1897 erläutert durch die Rechtsprechung*. Leipzig 1907, s. 54-55.

¹⁶ Allgemeine Verfügung vom 20. November 1899 zur Ausführung der Grundbuchordnung, [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preussische Gesetzgebung und Rechtspflege*, 1899, nr 43, par. 4.2.

¹⁷ W. Turnau, R. Förster, *Das Liegenschaftsrecht nach den Deutsche Reichsgesetzen und den Preussischen Ausführungsbestimmungen*, Padeborn 1903, s. 218-219.

¹⁸ Grundbuchordnung vom 24. März 1897, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1897, nr 15, par. 34.

przeniesienia na jej rzecz nieruchomości gruntowej należącej do jednego ze współników. Spisanie takiej umowy mogło zostać zastąpione jednak przez wpis do księgi gruntowej¹⁹. Dzięki temu możliwe było także, zarejestrowanie w rejestrze handlowym informacji o kapitale w formie gruntu, posiadanym przez daną spółkę.

Konieczne jest jednak podkreślenie, że nie wszystkie te dokumenty były dołączane do akt księgi gruntowej. Wynikało to z dopuszczenia przez niemieckie prawo, możliwości odstępiania od ich gromadzenia, jeżeli urzędem ksiąg gruntowych był jednocześnie sąd odpowiadający za prowadzenie rejestru handlowego (a co za tym idzie także pozostałych rejestrów). W takiej sytuacji wystarczające było odesłanie do samego rejestru zamiast odesłania do zgromadzonych dokumentów²⁰.

Spośród wszystkich rejestrów pruskich, najgłębszy związek, a co za tym idzie najszerszy strumień informacji, łączył księgi gruntowe z katastrzem. Przede wszystkim zmiany danych własności w księgach gruntowych wymagały zawsze dokonania aktualizacji w katastrze. Analogicznie, zmiana danych dotyczących nieruchomości w katastrze wymagała dokonania aktualizacji ksiąg gruntowych. W przypadku zmiany własności była nawet uzależniona od wcześniejszego dokonania zmiany w księdze gruntowej²¹. Prawo wymagało zatem pełnej zgodności informacji zawartych w obu rejestrach oraz możliwie natychmiastowego przesyłania informacji pomiędzy urzędami prowadzącymi rejestr²².

Wiązało się z tym wiele konsekwencji. Przykładowo w związku z wymaganiem zgodności ksiąg gruntowych z księgami podatku gruntowego zarządzono w 1870 r., że miary powierzchni zawarte w księgach podatku gruntowego mają zostać przeniesione na miarę metryczną, zgodnie z przepisami dotyczącymi miar i wag dla Związku Północnoniemieckiego. W związku z tym musiały zostać zaktualizowane również księgi gruntowe. W tym celu sądy otrzymały kopie nowych rejestrów katastralnych podatku gruntowego przeliczonych na miarę metryczną. Co ciekawe, do czasu całkowitego przyjęcia miar metrycznych w księgach gruntowych, w wyciągach katastralnych przeznaczonych do użytku sądów podawano starą i nową miarę.

Ponadto przy każdej nowej regulacji księgi gruntowej właściciel był zobowiązany do wskazania nieruchomości podlegającej wpisowi według oznaczenia katastralnego oraz do przedłożenia wypisu z matrykuły podatku gruntowego, zawierającego wszystkie nieruchomości i wskazującego sąsiada granicznego. W przypadku wątpliwości co do dokładnego przebiegu granicy nieruchomości, oprócz miejscowych świadków lub władz lokalnych można było sięgnąć do map katastralnych.

Urzędy ksiąg gruntowych miały natomiast obowiązek niezwłocznego powiadamiania właściwych inspektorów katastralnych o zmianach własności zarejestrowanych w rejestrze gruntów. Kontrolerzy katastralni wprowadzali zmiany do protokołów aktualizacyjnych (*Fortschreibungsprotokolle*). Jeżeli natomiast numer artykułu matrykuły

¹⁹ A. Korn., *Das Neue Handelsgesetzbuch für das Deutsche Reich im Originaltext mit den preisgekrönten gemeinverständlichen Erläuterungen*, Berlin, Leipzig 1901, s. 66.

²⁰ Bekanntmachung vom 20. Mai 1898 des Textes der Grundbuchordnung in der vom 1. Januar 1900 an geltenden Fassung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1898, nr 25, par. 35.

²¹ H. Henning, *Kataster und Grundbuch*. Berlin 1961, s. 90.

²² D. H. Richter, *Das materielle und formelle Deutsche Grundbuchrecht in seiner Beziehung zum Liegenschaftskatasterdienst mit besonderer Berücksichtigung der bayerischen und rheinpfälzischen Verhältnisse*, Berlin-München 1950, s. 10-11.

podatku gruntowego lub budynkowego uległ zmianie, urząd ksiąg gruntowych dowiadywał się o tym z urzędu katastralnego i korygował wpisy w księdze gruntowej. Lista, na podstawie której dokonano tego aktu administracyjnego, trafiała następnie na przechowanie do akt aktualizacyjnych urzędu katastralnego (*Fortschreibungsunterlagen*).

Podobne procedury stosowano przy uzgadnianiu ewidencji gruntów i ewidencji podatkowej w odniesieniu do budynków. Wykazy podatku od budynków, przereadowane po ponownym ustaleniu wysokości podatku od budynków, były przesłane w formie odpisu do sądu okręgowego. Podobnie, sądy musiały być informowane o zaktualizowanych mapach ewidencji gruntów i rejestrach pomiarowych.

W celu zapewnienia jak największej dokładności obu rejestrów oraz minimalizowania ewentualnie występujących w nich błędów, po ich wykryciu, tak urząd katastralny, jak i urząd ksiąg gruntowych, były zobowiązane do podjęcia z urzędu niezbędnych działań w celu ich skorygowania²³. Łączność między księgami gruntowymi, a katastrem była zatem bardzo głęboka, gdyż oba rejestry się wzajemnie uzupełniały w celu otrzymania rejestru gruntów i budynków, który dawałby maksymalną rękojmię wiarygodności.

Informacje przepływały także pomiędzy rejestrami handlowym i spółdzielni, a pozostałymi rejestrami sądowymi i prowadzonymi przez Urząd Patentowy w Berlinie. Łączność ta polegała przede wszystkim na przekazywaniu informacji o tym, czy dana osoba prawna może nabyć określone uprawnienia wynikające z wpisu do konkretnego rejestru. Firmy mogły być właścicielami zarówno statków²⁴ jak i wzorów i patentów²⁵. Szczególnie przepisy wykonawcze wskazywały, że wszelkie zmiany dotyczące osoby lub pełnomocnika wpisanego do rejestru wzorów użytkowych lub patentowego musiały być zgłaszane w formie umożliwiającej ich udowodnienie, a zatem przede wszystkim w formie wyciągu z odpowiedniego rejestru²⁶. Przepisy dotyczące sądowego rejestru wzorów precyzowały natomiast, że zgłoszenia dokonywano w sądzie właściwym dla głównego miejsca prowadzenia działalności gospodarczej lub organie właściwym dla miejsca zamieszkania²⁷.

Przepisy dotyczące rejestru znaków towarowych z 1894 r. nakładały na wnioskującego o wpis obowiązek dołączenia do wniosku nazwy przedsiębiorstwa, w którym znak miał być używany. Konieczne było zatem wcześniejsze zarejestrowanie działalno-

²³ P. Auschrat, *Probleme der Archivierung von Katasterunterlagen in Brandenburg*, Potsdam 1997, s. 22-24.

²⁴ Bekanntmachung des Textes des Gesetzes, betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschiffahrt, in der vom 1. Januar 1900 an geltende Fassung, vom 20. Mai 1898, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1898, nr. 25, par. 123 oraz Gesetz vom 22. Juni 1899 betreffend das Flaggenrecht der Kauffahrteischiffe, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1899, nr 24, par. 2.

²⁵ Patentgesetz vom 25. Mai 1877, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1877, nr 23, par. 19; Patentgesetz vom 7. April 1891, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1891, nr 12, par. 19; Gesetz vom 1. Juni 1891 betreffend den Schutz von Gebrauchsmustern, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1891, nr 18, par. 3; Verordnung vom 11. Juli 1891 zur Ausführung des Patentgesetzes vom 7. April 1891 und des Gesetzes, betreffend den Schutz von Gebrauchsmustern, vom 1. Juni 1891, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1891, nr 23, par. 12 i 22.

²⁶ Verordnung vom 11. Juli 1891 zur Ausführung des Patentgesetzes vom 7. April 1891 und des Gesetzes, betreffend den Schutz von Gebrauchsmustern, vom 1. Juni 1891, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1891, nr 23, par. 22.

²⁷ Gesetz vom 11. Januar 1876, betreffend das Urheberrecht an Mustern und Modellen, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1876, nr 2, par. 9.

ści²⁸. Jeszcze dobitniej wyrażała to ustawa z 1874 r., która precyzowała, że tylko przedsiębiorca, którego firma była wpisana do rejestru handlowego mógł wystąpić do właściwego sądu o wpisanie do rejestru handlowego właściwego dla jego głównej siedziby oznaczeń, które miały być umieszczone na ich towarach lub opakowaniach²⁹.

Podobna sytuacja występowała w przypadku rejestru giełdowego, do którego również mogły być wpisywane firmy³⁰. Przepisy te zawierały jednak jeszcze jeden zapis, powodujący przepływ informacji z rejestru handlowego. Otóż dopuszczenie do obrotu akcji spółki przekształconej w spółkę akcyjną lub komandytową z akcjami, nie mogło nastąpić wcześniej niż przed upływem roku od dnia wpisania spółki do rejestru handlowego³¹. Konieczne było zatem dostarczenie odpowiednich informacji poświadczających ten fakt.

Obieg informacji pomiędzy rejestrami pruskimi i szerzej niemieckimi opierał się zatem głównie na konieczności dostarczenia informacji, potwierdzających fakty nabycia pewnych uprawnień wynikających z wpisu do innego rejestru. Centralne miejsce pełniły tutaj rejestry handlowy i spółdzielni, wpis do których pozwalał na nabycie przez przedsiębiorstwo firmy i osobowości prawnej. Niemożliwe było natomiast dostarczenie informacji o firmie bez jej wcześniejszego ustanowienia.

Cechą szczególną rejestrów niemieckich jest jednak to, że w wielu przypadkach dostarczone dowody nie były dołączane do akt rejestrowych. Wynika to z dwóch faktów. Przede wszystkim prawo niemieckie dopuszczało możliwość dokonania zgłoszenia w formie ustnej do protokołu³². Po drugie natomiast jeżeli za prowadzenie poszczególnych rejestrów odpowiadał ten sam organ, nie miał on obowiązku gromadzenia dokumentów, co mógł zastąpić odesłaniem do konkretnego rejestru. W takiej sytuacji przepływ informacji następował poprzez zapoznanie się z odpowiednim wpisem³³.

Reasumując powyższe rozważania, stwierdzić należy, że pomiędzy rejestrami publicznymi prowadzonymi w Królestwie Pruskim występowały wzajemne powiązania polegające na przepływie informacji pomiędzy nimi. Najczęściej powiązania te występowały pomiędzy rejestrami administracyjnymi i sądowymi lub pomiędzy rejestrami sądowymi. Rejestry administracyjne pozostawały natomiast najczęściej autonomiczne. Obieg informacji występował głównie pomiędzy organami rejestrowymi prowadzącymi rejestry tego samego rodzaju np. USC.

²⁸ Gesetz zum Schutz der Waarenbezeichnungen vom 12. Mai 1894, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1894, nr 22, par. 2.

²⁹ Gesetz über Markenschutz vom 30. November 1874, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1874, nr 28, par. 1.

³⁰ Börsengesetz vom 22. Juni 1896, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1896, nr 15, par. 55.

³¹ Tamże, par. 39.

³² Gesetz vom 6. Februar 1875 über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, rok 1875, nr 4, par. 17; *Prawo ksiąg gruntowych w b. zaborze pruskim*, red. A. Kraus, Warszawa-Kraków 1922, s. 40; Allgemeine Verfügung vom 28. April 1896, betreffend die Führung des Schiffsregisters nach dem Gesetze über die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt vom 15. Juni 1895 (Reichs-Gesetz, S. 301ff), [w:] Justiz-Ministerial-Blatt für die Preußische Gesetzgebung und Rechtspflege, rok 1896, s. 132; Börsengesetz vom 22. Juni 1896, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, 1896, nr 15, par. 59.

³³ Bekanntmachung vom 20. Mai 1898 des Textes der Grundbuchordnung in der vom 1. Januar 1900 an geltenden Fassung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, rok 1898, nr 25, par. 35 oraz H. Ciechanowski, *Public Registers in the Kingdom of Prussia at the Turn of the 19th and 20th Centuries in a Systemic Perspective*, "Journal on European History of Law", t. 12, nr 2, 2021, s. 114-121.

Sama wymiana informacji następowała najczęściej w związku z koniecznością dostarczenia przez stronę zainteresowaną uzyskaniem wpisu odpowiednich dokumentów wydanych przez organ rejestrowy poświadczających fakty mające być wpisane lub ten wpis umożliwiające. Jak wspomniano warunkiem wpisu do rejestru małżeńskich praw majątkowych np. rozdzielnosci majątkowej było przedstawienie zaświadczenia o zawarciu małżeństwa. Wpisanie do księgi gruntowej rozdzielnosci majątkowej wymagało natomiast jej wcześniejszego wpisania do rejestru małżeńskich praw majątkowych.

Niekiedy jednak, jak w przypadku katastru i ksiąg gruntowych przepływ informacji następował z urzędu ponieważ organy rejestrowe zobowiązane były do wzajemnego informowania się o zmianach wpisów lub wykrytych błędach.

Na podstawie powyższych rozważań, stwierdzić można także, że rejestry publiczne w Królestwie Pruskim (a przynajmniej ich część) tworzyły sieć wzajemnie powiązanych instrumentów. Instrumentów powiązanych mimo ograniczonych jeszcze w XIX w. i na początku XX w. możliwości kontaktu i wymiany informacji. Oczywiście nie wszystkie elementy były wzajemnie powiązane. Mimo wszystko jednak zauważyć należy wysoki poziom organizacji tychże rejestrów i obiegu informacji uprawdopodobniający prawdziwość rejestrowanych w nich faktów.

Wymiernym efektem wymiany informacji były natomiast akta rejestrowe powstające w związku z prowadzeniem poszczególnych rejestrów. Akta te służyły zbieraniu dowodów mających stać się podstawą dokonywania wpisów. Warto jednak odnotować, że pruskie prawo dopuszczało odstępianie od gromadzenia dowodów w przypadku gdy wpisy dotyczyły rejestrów prowadzonych przez ten sam organ.

REFERENCES

Archival sources:

Archiwum Państwowe w Olsztynie: 42/275/0 Sąd Obwodowy w Białej Piskiej, sygn.: 12/295, 35/1412, 53/1796; 42/292/0 Sąd Obwodowy w Ostródzie, sygn.: 6.25/8165, 6.49/8568, 6.59/8762, 6.101/12848.

Archiwum Państwowe w Toruniu: 69/1332/0 Archiwum Ksiąg Wieczystych Sądu w Wąbrzeźnie, sygn.: 673, 1258, 1982, 1978, 1979; 69/1813/0 Księgi i akta gruntowe sądów w Toruniu, sygn.: 420, 3402, 3829; 69/1727/0 Księgi i akta gruntowe sądów w Nowym Mieście Lubawskim, sygn.: 100, 1891; 69/600/0 Archiwum Ksiąg Wieczystych Sądu w Brodnicy, sygn.: 820, 1316, 2035, 2038.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: 82/260/0 Sąd Obwodowy we Wrocławiu, sygn.: 2.2.54/7; 2.1.7/13; 2.2.42/3, 2.2.53/17, 2.2.58/4, 2.2.63/5, 2.2.77/23.

Printed sources:

Allgemeine Verfügung (des Justizministers) vom 11. Dezember 1899 über die Führung des Schiffsregisters, [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preußische Gesetzgebung und Rechtspflege*, nr 46, 1899.

Allgemeine Verfügung vom 20. November 1899 zur Ausführung der Grundbuchordnung, [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preußische Gesetzgebung und Rechtspflege*, nr 43, 1899.

Allgemeine Verfügung vom 28. April 1896, betreffend die Führung des Schiffsregisters nach dem Gesetze über die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt vom 15. Juni 1895 (Reichs-Gesetz. S. 301ff), [w:] *Justiz-Ministerial-Blatt für die Preußische Gesetzgebung und Rechtspflege*, rok 1896.

Bekanntmachung des Textes des Gesetzes, betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt, in der vom 1. Januar 1900 an geltende Fassung, vom 20. Mai 1898, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 25, 1898.

Bekanntmachung vom 20. Mai 1898 des Textes der Grundbuchordnung in der vom 1. Januar 1900 an geltenden Fassung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 25, 1898.

Bekanntmachung vom 25. März, betreffend Vorschriften zur Ausführung des Gesetzes über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, rok 1899.

Börsengesetz vom 22. Juni 1896, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 15, 1896.

Gesetz über Markenschutz vom 30. November 1874, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 28, 1874.

Gesetz vom 1. Juni 1891 betreffend den Schutz von Gebrauchsmustern, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 18, 1891.

Gesetz vom 11. Januar 1876, betreffend das Urheberrecht an Muster und Modellen, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 2, 1876.

Gesetz vom 22. Juni 1899 betreffend das Flaggenrecht der Kauffahrteischiffe, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 24, 1899.

Gesetz vom 6. Februar 1875 über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 4, 1875.

Gesetz zum Schutz der Waarenbezeichnungen vom 12. Mai 1894, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 22, 1894.

Grundbuchordnung vom 24. März 1897, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 15, 1897.

Handelsgesetzbuch vom 10. Mai 1897. Erstes Buch. Handelsstand, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 23, 1897.

Patentgesetz vom 25. Mai 1877, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 23, 1877.

Patentgesetz vom 7. April 1891, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 12, 1891.

Verordnung vom 11. Juli 1891 zur Ausführung des Patentgesetzes vom 7. April 1891 und des Gesetzes, betreffend den Schutz von Gebrauchsmustern, vom 1. Juni 1891, [w:] *Deutsches Reichsgesetzblatt*, nr 23, 1891.

Studies:

Andrzejewski J., Krygier A., Sztukiewicz W., *Kataster gruntowy w Wielkopolsce – historia i teraźniejszość*, „Przegląd Geodezyjny” nr 11, 1995, s. 62-65.

Auschat P., *Probleme der Archivierung von Katasterunterlagen in Brandenburg*, Potsdam 1997.

Błazejczak B., *Powstanie hipoteki i jej przedmiot*, Poznań 1968.

Cicchanowski H., *Public Registers in the Kingdom of Prussia at the Turn of the 19th and 20th Centuries in a Systemic Perspective*, „Journal on European History of Law”, t. 12, nr 2, 2021, s. 114-121.

Deneka M., *Księgi wieczyste. Zasady materialnoprawne*, Warszawa 2010.

Felczenloben D., *Kataster nieruchomości rejestrem publicznym*, Katowice 2009.

Henning H., *Kataster und Grundbuch*, Berlin 1961.

Korn A., *Das Neue Handelsgesetzbuch für das Deutsche Reich im Originaltext mit den preisgekrönten gemeinverständlichen Erläuterungen*, Berlin, Leipzig 1901.

Moszyński R., Policha L., Izdebska A., *Księgi wieczyste*, Warszawa 1960.

Pauwels V., *Grundbuchordnung für das Deutsche Reich vom 24. März 1897 erläutert durch die Rechtsprechung*, Leipzig 1907.

Prawo ksiąg gruntowych w b. zaborze pruskim, red. A. Kraus, Warszawa-Kraków 1922

Richter D. H., *Das materielle und formelle Deutsche Grundbuchrecht in seiner Beziehung zum Liegenschaftskatasterdienst mit besonderer Berücksichtigung der bayerischen und rheinpfälzischen Ver-*

hältnisse. Berlin-München 1950.

Ryszewski B., *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń, 1985.

Siméon P., *Handbuch zur Einführung in das Bürgerliche Gesetzbuch und seine Nebengesetze. Zweiter Band*, Berlin, 1904.

Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2003.

Stawecki T., *Rejestry publiczne. Funkcje instytucji*, Warszawa 2005.

Turnau W., Förster R., *Das Liegenschaftsrecht nach den Deutsche Reichsgesetzen und den Preußischen Ausführungsbestimmungen*, Paderborn 1903.

Wrzolek-Romańczuk M., *Rejestr spółdzielni. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe*, Warszawa 1986.

Żabiński Z., *Rejestr handlowy*, Kraków 1946.

